

Egyéb erdők és fás élőhelyek

Other tree-dominated habitats

P45 – Fáslegelők, fáskaszálók, legelőerdők, gesztenyeligetek

Wood pastures and *Castanea sativa* woods

Natura 2000: 9260 *Castanea sativa* woods

(csak altípus)

Cönotaxonok: –

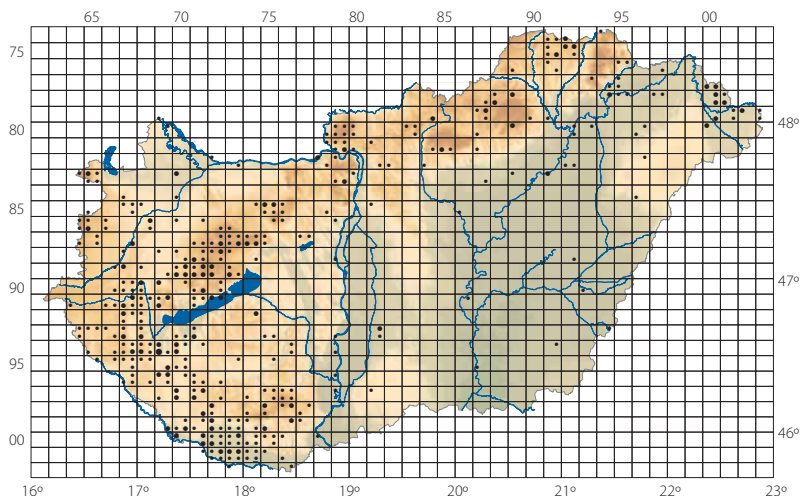
Definíció: Emberi használat, legeltetéssel és/vagy kaszálással kialakított, fás-gyepes élőhelyek. Az eredeti vagy telepített fás növényzet sokszor tájképileg is jellemző. A fák láthatóan nem zárt állásban nőttek: szinte mindig alacsonyan elágazók, vastag oldalágakkal, sokszor csaknem a földig ágasak, koronájuk terebélyes, törzs- és koronaátmérőjük nagy. A fák legáltalában részben idősek, minimális átmérőjük 30-40 cm, de elérheti az 1 m-t is. Többnyire csak mozaikként értelmezhető élőhely, ahol a gyepkomponenst külön is célszerű jellemezni. Az élőhely rögzítendő minimális kiterjedése kb. 1000 m². Az idegenhonos fafajok maximális aránya (amennyiben egyébként az élőhely egyértelműen azonosítható) 50%.

Termőhely: A legtöbb fáslegelő az alföldi vagy a medenceperemi nagy folyók mentén, a hullámtereken vagy a mentett korábbi ártereken jött létre, vannak azonban jellegzetes homoki, dombvidéki és középhegységi fáslegelők is. Ezért termőhelyi viszonyaik nagyon sokfélék, egységesen nem jellemezhetők. A legelőerdők korábban általánosan elterjedtek voltak országszerte, mára azonban viszonylag kevés nyomuk maradt, sík- és hegyvidéken egyaránt. Ezeket többnyire sekély talajon találjuk. Hazánkban a szelídgesztenyének a Nyugat- és Dél-Dunántúlon, valamint szigetszerűen a Dunakanyarban vannak nagyobb állományai. Ezek az állományok jórészt déli kitettségű, meleg, napos domboldalakon állnak. A szelídgesztenye mészkerülő, káliumigényes fafaj, talajok közül a savanyú alapkőzeten kialakult vagy kilúgzás miatt kisavanyodott, többletvízhatástól független barna erdőtalajokon érzi leginkább jól magát.

Állománykép: Az ide vont élőhelyek közös jellemzője, hogy az itt található fák nyílt állásban fejlődtek.

Ezért alacsonyak, ritkán haladják meg a 20 m-t, alacsonyan elágazók, gyakran földig ágasak, sok vastag oldalágra bomlanak. A korona széles, átmérője nagy (elérheti vagy meg is haladhatja a fa magasságát). A fáslegelők és fáskaszálók jellemző képét a ligetes, elszórtan, egymástól gyakran elég távol álló fák és a közöttük található egybefüggő gyepes részek alakítják ki. A felhagyott legelőerdőkre és egykori fáslegelőkre, kaszálókra – a terebélyes koronájú fák mellett – jellemző, hogy a fák közötti teret elkezdték kitölteni a cserjék és a fiatal fák. Ez a betöltődés alkothat kisebb csoportokat, de sűrű, átjárhatatlan szövevényt is. A gyepszint a betöltődés mennyiségétől függően lehet zárt és ritkás is, de többnyire tartalmaz kisebb sűrű foltokat. A nagyobb kiterjedésű gesztenyések az értékes gyümölcsű fafaj természetbe vonásával alakultak ki (a szelídgesztenyét már a római kortól kultiválják Pannóniában). A gesztenyések egy részét erdők helyére (részben szabályos hálózatban) telepítették, más részük a szelídgesztenye egyedeket is tartalmazó erdők gyérítésével alakult ki (ez esetben a gesztenyefákat visszahagyták, s olykor pótlásokat is végeztek). Az állományok gyakran erősen ligetesek, a koronaszint záródása néha a 30%-ot sem éri el, de a zártabb állományok mutathatnak erdő jelleget is. A gesztenyefák a nyílt állás miatt terebélyes koronát nevelnek, gyakoriak a tekintélyes kort megért (esetleg több száz éves) egyedek. A gyepszint magas borítási értéket mutat.

Jellemző fajok: A fáslegelő, fáskaszáló és legelőerdők idős fái a gyakoribb honos fafajok közül kerülnek ki, leggyakoribbak a tölgyek (*Quercus* spp.), a gyertyán (*Carpinus betulus*), a bükk (*Fagus sylvatica*), a vadkörte (*Pyrus pyraeaster*), a mezei juhar (*Acer campestre*), a magyar kóris (*Fraxinus angustifolia* subsp. *danubialis*, syn. *F. a. subsp. pannonica*), a fehér fűz (*Salix alba*), a fekete és a fehér nyár (*Populus nigra*, *P. alba*). A felhagyott állományokban megkezdődő betöltődést azonban már részben más fajok jellemzik: a cserjék közül leggyakoribb az egybibés galagonya (*Crataegus monogyna*), a gyepúrózsa (*Rosa canina* agg.) és a kökény (*Prunus spinosa*), a fák közül a vadkörte, a kórisfajok, a gyertyán, a mezei juhar, a nyír (*Betula pendula*), a rezgő nyár (*Populus tremula*) és a csertölgy (*Quercus cerris*). A Tisza mentén lévő,

egy-két évtizede felhagyott fáskaszálókon a betöltődés nagy részét gyakran adventív fajok (gyalogakác – *Amorpha fruticosa*, amerikai kóris – *Fraxinus pennsylvanica*, zöld juhar – *Acer negundo*) teszik ki. A művelt gesztenyeligetekben a szelídgesztenye (*Castanea sativa*) mellett más fafajt ritkán találunk.

A fáslegelők és fáskaszálók gyepe igen heterogén képet mutat, a legfontosabb típusok talán a mocsárrétek, szikes puszták, homoki gyepek, félszárazgyepek és a hegyvidéki sovány gyepek közül kerülnek ki. A legelőerdők gyepszintje – gyakran nagyobb mennyiségben – erdei fajokat is őriz, ehhez különféle száraz és üde gyepei fajok, zavarástűrők társulhatnak. A gesztenyések gyepszintje cönológiai heterogén, gyakran fajgazdag. Fajai a potenciális erdőtársulások, illetve a másodlagos mezofil és xeromezofil gyepek elemei különféle arányú keverékei. Az állományokban – különösen a nyíltabb, gyepekkel erősen mozaikoló foltokon – számos ritka, védett faj (pl. fekete és leánykörtöröcsin – *Pulsatilla nigricans*, *P. grandis*, agárkosbor – *Orchis morio*, száratlan bábakalács – *Carlina acaulis*, békakonty – *Listera ovata*, Szent László-tárnics – *Gentiana cruciata*) is megjelenik.

Elterjedés: Fáslegelők, fáskaszálók, legelőerdők Európa-szerte előfordulnak. Gesztenyeligetek a Balkánon, Észak-Itáliában és a mai Dél-Franciaországban, valamint ezek peremterületein élnek. Hazánkban a fáslegelő, a legelőerdő régen az erdőhasználattal összefüggésben gyakori és elterjedt élőhelytípus volt,

mai összes hazai kiterjedése nem éri el az 5500 ha-t. Legnagyobb mennyiségben a Dél-Dunántúlon (összesen 2500 ha) és a hozzá kapcsolódó területeken (elsősorban Belső-Somogyban, a Zselicben, a Mecsek környékén – 1700 ha, valamint a Zalai-dombságban – 500 ha és a Dráva-síkon – 300 ha) fordul elő. A Nyugat-Dunántúlon ezen kívül csak szórtan található (további 250 ha), az Alföld észak-keleti részén azonban szintén nagyobb mennyiségben jelenik meg (kb. 400 ha). Gyakori még a Dunántúli-középhegységben (1300 ha), elsősorban a nyugati részén (Balaton-felvidék, Bakony, Vértes). A Kisalföldön csak szórányosan fordul elő, elsősorban a déli részeken (250 ha) és az Északi-középhegységben sem túl gyakori (500 ha).

Vegetációs és táji környezet: A korábbi legelőerdők és fáslegelők többnyire erdőkkel és gyepekkel is érintkeztek. Ma már gyakrabban vannak gyepek és szántók uralta tájban. Jelenlegi vegetációs környezetet nagy változatosság jellemzi. Környékükön egyaránt gyakoriak a pionír cserjések [P2b], a jellegtelen gyepek [OC, OB], a természetes, elsősorban hegydombvidéki jellegű üde erdők [K2, K5], a különféle rétek [E1, D34, H4], de a jellegtelen és/vagy pionír erdők [RB], sőt még érdekes módon a hagyományos fajtájú gyümölcsösök [P7] is. A gesztenyeligetek hagyományosan az erdők, erdőtümbök szélén találhatóak.

Alegységek, idetartozó típusok:

Fáslegelők, fáskaszálók, legelőerdők [P4]:

Felhagyott, mára már részben fákkal és cserjékkel betöltődött legelőerdő a Keleti-Bakonyban

1. Fáslegelők és kaszálók: a fák záródása kb. 5-50%, a cserjeszint hiányzik, illetve alacsony borítású, a gyepszint többnyire zárt. A gyeper igen változó lehet (lásd fent). Ide tartozhatnak – amennyiben a gyepet kaszálják vagy legeltetik – a botoló füzesek is.

2. Felhagyott fáslegelők és kaszálók: a kép hasonló, de a fák közötti részt elkezdtek betölteni a cserjék (galagonya, kökény, boróka) és a fiatalabb fák. A Tisza mentén pl. terebélyes, sarjzatott és botolt fehér és törékeny füzek, fekete és fehér nyarak, helyenként fehér eperfák, vénic szilek alkotják a lombszintet, de szinte bármilyen más fafaj is jellemző lehet (lásd fent). Az állományok részben még nyíltak, de nagyrészt már cserjésednek.

3. Legelőerdők: kivételesen előfordulnak jelenleg is legeltetett, terebélyes fákból álló, legalább kissé ligetes erdők. Ekkor a cserjeszint gyér vagy hiányzik és gyakran a gyepszint is alacsony borítású.

4. Felhagyott legelőerdők: az idős fák záródása 50-80% közötti – és már régóta nem nőtt kb. 80% fölé. A legeltetés megszűnte miatt az állományok cserjésednek, megindult a fiatal fafajokkal való betöltődésük is. Az idős fák és a betöltődés együttesen már elérheti a 100%-os záródást. Ezért gyakran elsősorban a terebélyes koronájú, alacsony fákról ismerhető fel a

jellegük. Az idős fák és a gyepszint alapján lehetnek bükkös és tölgyes jellegűek (az utóbbi sokkal gyakoribb). A záródó állományok sorolhatók a megfelelő természetes élőhelyhez is [pl. K2], de mindkét élőhely is felírható.

Gesztényések, **Natura 2000 élőhelytípus P5 kód-dal**, élőhely-térképezéskor külön térképezendő:

1. Nyílt, rét jellegű, művelt gesztenyeligetek: A koronaszint alacsony záródása (50% alatt) miatt ezen állományok erdő jellegüket elveszítették, határozottan gyeperdő mozaiknak tekinthetők. A terebélyes koronájú gesztenyefák mellett más fásszárú növényt ritkán találunk, gyepszintjükben a réti elemek uralkodnak, pl. *Helictotrichon pubescens*, *Briza media*, *Campanula patula*, *Bromus erectus*, *Holcus lanatus*, *Trisetum flavescens*, *Arrhenatherum elatius*, *Dactylis glomerata* s.l., *Pastinaca sativa*, *Galium mollugo*.

2. Zárt, erdő jellegű művelt gesztenyeligetek: A koronaszint viszonylagosan magasabb (50% feletti) záródása miatt ezek az állományok erdőképzőket jobban megőrizték. A faegyedek kevésbé terebélyesek, helyenként a gesztenye mellett más fafajok (kocsánytalan tölgy, madárcseresznye), sőt cserjefajok (mogoró, vörösgyűrűsom) is felbukkannak. A gyepszintre jel-

lemző az erdei (gyakran acidofrekvens) fajok uralma: *Festuca heterophylla*, *Luzula luzuloides*, *Deschampsia flexuosa*, *Melampyrum pratense*, *Carex pallescens*, *C. montana*, esetenként *Calluna vulgaris*, *Vaccinium myrtillus*.

2.3. Felhagyott gesztenyeligetek: A hagyományos gazdálkodási módok hanyatlása, az állományok kiöregedése, az elmúlt évtizedekben fokozottan jelentkező gombakárosítók miatt a hajdani gesztenyeligetek jelentős hányadát ma már nem művelik. Ezekben az állományokban a természetes szukcessziós folyamatok következményeképpen lassan megjelennek, illetve ismét gyakorivá válnak a termőhely eredeti erdeinek fa-, cserje- és lágyszárú fajai, először a generalista, majd a specialista elemek.

Nem idetartozó típusok:

1. Szelídgesztenyével (is) elegyes tölgyerdők [L4a, L2a, K2]. Ekkor a lombos szint záródása többnyire eléri a 80%-ot, a széles koronájú, idősebb fák hiányoznak vagy nagyon ritkák.

2. Galagonyás, kökényes száraz, félszáraz cserjések [P2a], ahol a hagyásfák hiányoznak vagy ritkák.

3. Hegy és dombvidéki borókás legelők és egyéb gyepek [P2b]. Nagy, széles koronájú hagyásfák többnyire nincsenek.

4. Hagyományos gyümölcsösök (a fákat gyümölcsfák fajtái képviselik) [P7].

5. Telepített, erdőszerű gesztenyések – ha a gyepszintjük nagyon jellegtelen [RC].

6. Az olyan szép legelők, kaszálók, ahol a fákat idősebb akácok, nemes nyarak jelentik.

7. Hagyásfákat is tartalmazó, zárt, illetve záródó, őshonos fajfajú fiatalosok [P1].

Természetesség (jelen esetben sokkal inkább kulturális-természeti értékesség):

Nehezen értelmezhető, a fáslegelők, fáskaszálók, gesztenyeligetek természetessége tájképi értékükkel, fajgazdagságukkal, a felhagyott legelőerdőké szerkezetükkel és fajkészletükkel jellemezhető (azaz inkább „értékességként” értelmezhető).

5-ös: Tájképileg kiemelkedően szép, idősebb fákból álló állományok.

4-es: Fajokban gazdag gyepszintű fáslegelők, fáskaszálók, gesztenyeligetek.

4-es: Változatos szerkezetű, fajokban gazdag felhagyott legelőerdők és fáslegelők.

3-as: Fajokban szegényebb gyepszintű, kevés idősebb fát tartalmazó fáslegelők, fáskaszálók, gesztenyeligetek.

3-es: Kevésbé változatos szerkezetű, fajokban szegény felhagyott legelőerdők és fáslegelők.

2-es: Sok idegenhonos, elsősorban özönfajként viselkedő fajfajta tartalmazó állományok.

Regenerációs potenciál: Regenerációjuk kétféleképpen értelmezhető, de mindkettő esetében elsősorban az emberi kezelés (illetve ennek elmaradásának) függvénye: 1. Regenerációnak az egykori fáslegelő, legelőerdő vagy gesztenyés kialakítását tekintjük. Ez a legeltetés mérsékelt visszaállításával, a fák részleges pótlásával érhető el. 2. Erdővé alakulásukat tekintjük regenerációnak, ezt minél teljesebb kímélettel lehet segíteni. Legváltozatosabb szerkezetű hazai tölgyeseink jelentős része korábbi fáslegelők, legelőerdők felhagyását követően alakult ki.

Irodalom: Bergmeier et al. 2010, Börcsök 2004, Centeri et al. 2007, Csapody 1959, 1969, Haraszty et al. 1997, Horvát et al. 1974, Horvát 1959b, Juhász 1994, Kárpáti 1956, Kenéz et al. 2008, Kovács & Takács 1994, Óvári 1998, Rigueiro-Rodríguez et al. 2009, Roth 1935, Saláta et al. 2007, 2009, Szabó 2005, 2009, Szabó et al. 2007, Szomorad 1997c, Varga 1997b, Varga & Bölöni 2009, Vera 2000

Bölöni János, Szomorad Ferenc, Varga Zoltán, Kun András, Molnár Zsolt, Bartha Dénes, Tímár Gábor, Varga Anna

P7 – Hagyományos fajtájú, extenzíven művelt gyümölcsösök

Extensive orchards with ancient cultivars

Natura 2000: –
Cönotaxonok: –

Definíció: Hagyományos gyümölcsfajtákból hosszú időtartamra (minimum 30–40 évre) telepített, kis ültetvénysűrűségű (250 fa/ha alatti törzsszám), tág térállású, változatos kor-, faj- és fajtaeloszlású, extenzíven (hagyományos kisparaszti módon) művelt (vagy ezen extenzív művelés alól felhagyott), természetes – de általában ritkás – cserjeszinttel bíró gyümölcsösök. A cserjeszint olykor hiányozhat, de felhagyást követően be is sűrűsödhet. Mesterséges öntözés, vegyszerezés nélkül is fenntarthatók, aljukat többnyire (évente 1–2-szer) kaszálják, ritkábban legeltetik. A gyepszint természetközeli gyepre hasonlít, amely a felhagyott, cserjésedő-erdősödő állományokban kiritkulhat. Többnyire csak mozaikként értelmezhető élőhely,